

УДК 336.764.1

DOI: 10.32342/2074-5362-2018-25-7

О.С. СТЕПАНЮК,

асистент

*Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ОБОРОТНОСТІ АКТИВІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглядаються проблемні питання, що стосуються аналізу й оцінки ефективності використання оборотних активів, а саме доведено, що властивість оборотності мають тільки оборотні активи. Кредиторська заборгованість не має властивості оборотності, тому не має змісту розраховувати показники оборотності зобов'язань.

Ключові слова: *оборотні активи, зобов'язання, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, бухгалтерський баланс, коефіцієнт оборотності, кругообіг капіталу.*

В статье рассматриваются проблемные вопросы, касающиеся анализа и оценки эффективности использования оборотных активов, а именно: доказано, что свойство оборачиваемости имеют только оборотные активы. Кредиторская задолженность не имеет свойства оборачиваемости, поэтому не имеет смысла рассчитывать показатели оборачиваемости обязательств.

Ключевые слова: *оборотные активы, обязательства, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, бухгалтерский баланс, коэффициент оборачиваемости, кругооборот капитала.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Результативність діяльності суб'єктів господарювання залежить від ефективності управління обмеженими ресурсами в сучасному глобалізаційному економічному просторі. Оборотні активи підприємств є важливою складовою їх капіталу. У нафтодобувній промисловості актуалізуються проблеми ефективності їх використання зважаючи на стратегічне значення для промисловості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективності використання оборотних активів присвячено праці таких вчених: В.Д. Базилевич [1, с. 125], І.А. Бланк [2], В.О. Ганусич, Я.В. Шеверя [3, с. 24–26], С.В. Мочерний [4], Т.Г. Камінська [5, с. 48–51], Г.І. Кіндрацька, А.Г. Загородній [6, с. 241–277], В.Ф. Палій [7], Л.Й. Созанський [8, с. 273–278] та ін. Однак дотепер деякі аспекти потребують досліджен-

ня, наприклад, показники оцінки ефективності використання оборотних активів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз існуючих результатів наукових досліджень у сфері оборотного капіталу дозволяє зробити таке припущення – досить складний процес оборотності капіталу, який відбувається в процесі діяльності підприємства постійно, одночасно і паралельно, не дозволяє під час цього процесу правильно зрозуміти його сутність та економічний зміст оборотності. Це призводить спочатку до розрахунку нереальних, таких, що не мають економічного змісту показників, а потім до неправильних економічних висновків при оцінці ефективності використання оборотних активів. Розглянемо ці проблеми більш детально.

Мета статті – довести, що гроші, отримані в кредит, потрапляють в обігові кошти і обертаються, але кредиторській заборгованості не властива обіговість, тому показники оборотності зобов'язань, які використовуються багатьма дослідниками при оцінці ефективності використання оборотних активів, не мають економічного змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На перший погляд, проблеми оборотного капіталу як економічної теорії повно розкриті в працях економістів-класиків ще в минулі століття і доповнені сучасними дослідниками, але в результаті більш глибокого вивчення виявляється ряд моментів, які потребують подальшого дослідження, особливо, коли це стосується використання теоретичних напрацювань на практиці. По-перше, постає питання: оборотний капітал – це актив балансу підприємства чи пасив, або і перше, і друге. Наступне, а чи можна таку характерну рису оборотних активів, як їх циклічний характер, тобто оборотність, розповсюджувати і на кредиторську заборгованість?

Діяльність будь-якої підприємницької структури починається з грошей. Безумовно, різні види діяльності потребують різного обсягу стартових грошей. Так, банківська діяльність потребує більш значних коштів, ніж, наприклад, діяльність у сфері інтелектуального бізнесу, де в обіг запускається і потім забезпечує вигоди від діяльності інтелект, який постійно використовується. (Особливості кругообігу капіталу таких крайніх, з точки зору обігу капіталу, видів діяльності в цій статті не досліджуються). Оскільки переважна більшість видів діяльності починається із запуску в обіг грошей, результат діяльності також, як правило, оцінюється в грошах, що в процесі діяльності перетворюються в необхідні для торгівлі запаси товарів, а у виробничих галузях – в запаси сировини, матеріалів, палива та інші необхідні предмети праці. У процесі виробництва вони перетворюються в готову продукцію, яка відпускається покупцям та замовникам, а ті, у свою чергу, сплачують гроші за отриману продукцію. На отримані гроші виробник продукції знову закупає сировину і процес повторюється. Цей кругообіг капіталу був у свій час досліджений К. Марксом, який схематично подавав рух капіталу в такій формі:

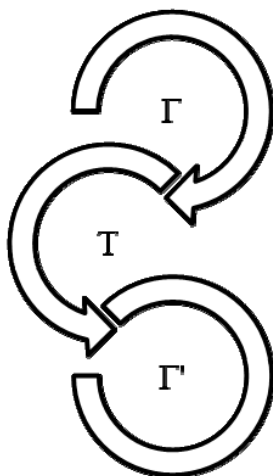


Рис. 1. Кругообіг капіталу, за К. Марксом [9, с. 101], де G – гроші або авансований капітал; T – товар або товарний капітал; G' – первісно авансована грошова сума з приростом (гроші, $G + \Delta G$).

Кругооборот капіталу продовжують досліджувати і на сьогодні. Так, Т.Г. Камінська оцінює стадії кругообороту основного виробничого, оборотно-го та інвестиційного капіталів. Оборотний капітал у процесі свого кругообороту проходить чотири основні стадії: на першій стадії – оборотний виробничий капітал у грошовій формі авансується в предмети праці (сировина, матеріали, напівфабрикати тощо), приймаючи при цьому форму виробничого оборотного капіталу; На другій стадії – він повністю переносить свою вартість на вироблену продукцію (товари, послуги), трансформуючись переважно у частину товарного капіталу протягом кожного виробничого циклу. На третій стадії в процесі реалізації продукції складова її частина вартості оборотного капіталу в товарній формі до моменту надходження коштів від покупців перетворюється в оборотний капітал у фінансовій формі, який складається з дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією, виконані роботи, надані послуги. На четвертій стадії оборотний капітал у фінансовій формі шляхом інкасації дебіторської заборгованості, тобто її погашення покупцями, знову трансформується в оборотний капітал у грошовій формі, готовий до авансування в предмети праці для здійснення наступного виробничого циклу. Відповідно оборотний виробничий капітал у процесі повного циклу кругообороту послідовно авансується у виробничі, товарні, фінансові та грошові оборотні активи [10, с. 59].

Т.Г. Камінська конкретизує оборот капіталу в науці та в процесах комбінування організації та управління, де виділяє комбінаційний економічний ефект, який створюється працею висококваліфікованих кадрів. Останні реалізують творчий потенціал, насамперед у двох сферах – в науці та управлінні. Продукцією цих сфер є інформація і комбінування організації та управління, що розуміються в найширшому сенсі слова [11, с. 51].

Теоретико-аналітичний огляд фаз кругообороту капіталу Л.Й. Созанського з позиції системності і комплексності сприяв авторській розроб-

ці алгоритму оцінки використання капіталу та формування інформаційно-аналітичної основи для пошуку практичних шляхів щодо підвищення його ефективності [12, с. 37].

В.Ф. Палій досліджує капітал та його кругообіг як предмети бухгалтерського обліку: «... предметом бухгалтерського обліку є капітал як величина засобів, вкладених у господарську діяльність, його переміщення і трансформація в процесі кругообігу, включаючи прирощення або зменшення в результаті господарської діяльності» [13, с. 55].

В.О. Ганусич та Я.В. Шеверя зауважують, що в загальноприйнятій теорії кругообігу капіталу такий фактор виробництва, як земля – відсутній [3, с. 24–26]. До класичної формули товарообігу (рис. 1) не включають дію факторів виробництва природного походження, які отримані без додаткових витрат, але створюють необхідні умови для виробничого процесу, а також процесів розподілу та споживання. Безумовно, природні ресурси залучені у кругообіг капіталу, без них цей процес був би неможливим.

Більш прогресивним є підхід В.Д. Базилевича, який до переліку факторів виробництва включає й екологію [1, с. 125].

Проаналізувавши існуючі підходи до сутності циклової природи оборотного капіталу ми дійшли до висновку, що в кругообігу капіталу доцільно виділяти такі стадії:

- 1) виробнича;
- 2) комерційна.

Особливістю оборотного капіталу є те, що він не споживається, а авансується. Це забезпечує повернення складових оборотного капіталу після кожного циклу, який включає закупівлю необхідних для діяльності предметів праці, виробництво продукції, її реалізацію і отримання грошей за реалізовану продукцію. Схематично це можна відобразити таким чином (рис. 2).

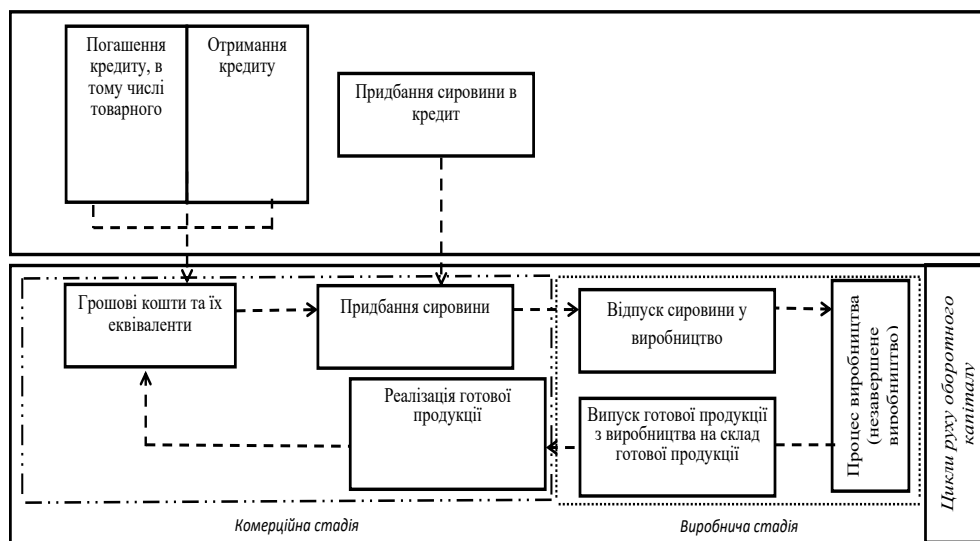


Рис. 2. Схема руху оборотного капіталу (розроблено автором)

Зміст цієї схеми відомий всім дослідникам, але в даному випадку вона доповнена трьома деталями: 1) отримання кредиту, 2) погашення кредиту та 3) придбання сировини в кредит. Ці доповнення показують, що всі позикові кошти у вигляді грошей і у вигляді товарів, отриманих в кредит, формують обігові кошти і беруть участь в обігу разом з власними коштами. Тому в розрахунках показників оборотності не можна додавати суму заборгованостей, адже вона вже входить до складу обігових коштів, тобто в обігу є і власні, і позикові кошти.

У той же час у всіх підручниках, навчальних посібниках, монографіях [14, с. 130; 15, с. 480; 16; 17, с. 105–108; 18, с. 29], йдеться про аналіз показників ефективності використання або ефективності управління оборотними активами, наводиться показник оборотності кредиторської заборгованості, що використовується для розрахунку фінансового циклу, а на підставі цього робляться висновки. Так, професор В.П. Савчук [19, с. 89] **пропонує розраховувати коефіцієнт «оборотності» кредиторської заборгованості**. Ще раз підкреслюємо, кредиторська заборгованість не обертається. Кредити отримують, а потім погашають. Оборотність властива тільки активам, а пасиви такої властивості не мають.

В.П. Савчук пропонує, крім наведених стадій кругообігу оборотних активів (виробнича і комерційна), розраховувати ще й фінансовий цикл, який «замикає всі показники оборотності активів і пасивів». Але оскільки пасиви не обертаються, показники, які розраховані на ідеї оборотності пасивів, не мають економічного змісту. Середнє значення тривалості фінансового циклу (стадії) В.П. Савчук пропонує розраховувати як «суму періоду обороту (погашення) дебіторської заборгованості та товарно-матеріальних запасів за вирахуванням періоду обороту (виплати) кредиторської заборгованості». Не існує періоду обороту кредиторської заборгованості тому, що вона не обертається. У розрахунках В.П. Савчука тривалості фінансового циклу, який він визначає як «період, який почнеться одразу з моменту оплати постачальником за матеріали (погашення кредиторської заборгованості) і закінчується в момент отримання грошей від покупців за відвантажену продукцію» (погашення дебіторської заборгованості), дорівнює від'ємному значенню (-22,7 дня). Цикл використання (погашення) кредиту і цикл фінансування покупців (дебіторів) є в реальному житті. Їх необхідно зіставляти при оцінці ефективності фінансової політики підприємства, але розрахувати їх на основі даних фінансової звітності, на наш погляд, неможливо.

Дослідник оборотних активів промислового підприємства Н.А. Калмакова, аналізуючи цикли обороту елементів активів, використовує таке поняття, як цикл обороту кредиторської заборгованості [20, с. 156–161], тривалість якого вона визначає як виручку від реалізації, яка поділена на кредиторську заборгованість. Тобто використано прийнятий підхід до розрахунку будь якого коефіцієнта оборотності (виручка, яка поділена на відповідний актив, коефіцієнт оборотності якого розраховується). Н.А. Калмакова, як і В.П. Савчук, виділяє операційний цикл, що об'єднує виробничий і комерційний цикли, і визначає фінансовий цикл як різницю між операційним циклом і циклом обороту кредиторської заборгованості.

Розглянемо методику розрахунку фінансового циклу Н.А. Калмакової [20, с. 156–161]:

$$ОЦ = ПЦ + ЦО_{дз}$$

де ОЦ – довжина операційного циклу, дні;

ПЦ – період оборотності запасів (виробничий цикл), дні;

ЦО_{дз} – період оборотності дебіторської заборгованості, дні.

Фінансовий цикл за Н.А. Калмаковою – це:

$$ФЦ = ПЦ + ЦО_{дз} - Цокз = ОЦ - ЦО_{кз}$$

де ФЦ – довжина фінансового циклу, дні;

ЦО_{кз} – довжина обороту кредиторської заборгованості, дні.

Враховуючи те, що кредиторська заборгованість не обертається, а задіяні в процесі гроші вже вкладені в активи і разом з усіма активами обертаються, констатуємо, що наведена формула не має економічного змісту.

Цікаво, що Н.А. Калмакова пропонує розраховувати поточну фінансову потребу (ПФП) за формулою:

ПФП = (оборотні активи - грошові кошти) – кредиторська заборгованість.

Щоб зрозуміти неправильність такого підходу до розрахунку ПФП, розглянемо конкретну ситуацію на прикладі даних одного з підприємств нафтовидобування і подамо цю ситуацію графічно (рис. 3).

| | | | |
|------------------------|---|--------------------------------------|-----------------------|
| | Необоротні активи 3 404 | Власний капітал 6 232 | |
| Обігові кошти 4 714 | Власні обігові кошти 2 828 | | |
| | Позичені кошти 1 886, в тому числі грошові кошти 12,5 | Довгострокові зобов'язання 254 | Зобов'язання 1 886 |
| | | Поточні зобов'язання 1 632 | |
| | 8 118 | 8 118 | |

Рис. 3. Розрахунок поточної фінансової потреби, за Н.А. Калмаковою, млн грн [20, с. 11–19; 21, с. 42–45]

З рис. 3 бачимо, що якщо зменшити обігові кошти (4 714) на кредиторську заборгованість (1 886), то отримаємо наявні власні обігові кошти (2 828), а не поточну фінансову потребу.

Отже, розрахувати потребу в оборотних коштах виключно на підставі даних фінансової звітності неможливо, необхідна додаткова аналітична інформація про показники роботи підприємства.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Оборотний капітал – це актив. Властивість обіговості притаманна тільки оборотному капіталу.
2. Кредиторська заборгованість не обертається, а обертаються гроші або товар, отримані в кредит, тому такі показники, як коефіцієнт оборотності та період обороту кредиторської заборгованості, що пропонують розраховувати багато економістів, не мають економічного змісту.
3. Розрахувати поточну потребу в оборотних коштах лише на підставі інформації бухгалтерського балансу, як це пропонують деякі дослідники, не можливо.

Список використаних джерел

1. Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
2. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2008. – 510 с.
3. Роль екологічних процесів у кругообігу капіталу / В.О. Ганусич, Я.В. Шеверя // Фінансовий ринок: інституції та інструменти, 3–6 червня 2018 р. Львів: Львівська політехніка, 2018. – С. 24–26.
4. Економічна теорія: посібник / С.В. Мочерний. – К.: Академія, 1999. – 592 с.
5. Камінська Т.Г. Формування і облікове відображення кругообороту капіталу // Фінанси та облік АПК. – 2012. – № 2. – С. 48–51. URL: file:///C:/Users/ADV/Downloads/Oif_apk_2012_2_10.pdf (дата звернення 19.02. 2019 р.).
6. Теорія економічного аналізу: навчальний посібник / А.Г. Загородній, Г.І. Кіндрацька, З.О. Коваль, О.І. Тивончук. – Львів: Львівська політехніка. 2012. – 328 с.
7. Палий В.Ф. Основной капитал и оборотные материальные активы. – М.: Бератор-Пресс, 2003. – 200 с.
8. Созанський Л.Й. Теоретичні аспекти сутності капіталу підприємств / Л.Й. Созанський // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2005. – Вип. 15 (2). – С. 273–278.
9. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії / К. Маркс. – Х.: Пролетар, 1988. – 827 с. [Т. 1; Книга 1.].
10. Активізація кругообороту капіталу: обліково-контрольний аспект: монографія / Т.Г. Камінська, Н.Г. Царук, О.В. Ільчак, Н.І. Гарапко, З.Ю. Мельник / заг. ред. Т.Г. Камінська. – Ніжин: Лисенко М.М., 2015. – 416 с.
11. Камінська Т.Г. Облік і контроль кругообороту капіталу: монографія / Т.Г. Камінська. – Житомир: Рута, 2013. – 448 с.
12. Созанський Л.Й. Фінансове регулювання формування і використання капіталу будівельних підприємств: монографія / Л.Й. Созанський. – К.: Вид-во Європейського університету, 2012. – 219 с.
13. Палий В.Ф. О предмете бухгалтерского учета / В.Ф. Палий // Бухгалтерский учет. 2006. – № 5. – С. 55–58.
14. Деньга С.М. Екаунтинг ефективності вкладення капіталу в торговельну сферу / С.М. Деньга. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2005. – 301 с. [Ч. 2. Категорії та методологія оцінювання].

15. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс. 2-е изд., перераб. и доп. / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
16. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: навчальний посібник / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: Рута, 2003. – 680 с.
17. Мешкова Н.Л. Економічна сутність ділової активності промислового підприємства / Н.Л. Мешкова // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 1. – С. 105–108.
18. Фаріон В.Я. Аналітична оцінка ділової активності та рентабельності підприємств. Інноваційна економіка / В.Я. Фаріон. – 2013. – № 10 (48). – С. 27–33. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/13183/1/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2.pdf> (дата звернення 20.02.2019 р.).
19. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В.П. Савчук. – К: Максимум, 2001. – 600 с.
20. Калмакова Н.А. Комплексный анализ финансовых потоков и циклов оборота элементов оборотного капитала / Н.А. Калмакова // Эффективная логистика: сборник статей участников III науч.-практ. конф. с междунар. участием, 3 декабря 2009 г. / отв. ред. А.Г. Бутрин. – Челябинск: Изд. центр ЮУрГУ, 2009. – С. 156–161. [Ч. 1.].
21. Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПрАТ «Нафтогазовидобування» на 31.12.2016 р. в млн грн / База даних «Річна інформація емітента цінних паперів за 2016 рік» // URL: <http://www.ngv.com.ua/> (дата звернення 20.02.2019 р.).

References

1. Balans (Zvit pro finansovyj stan) PrAT «Naftogazovydobuvannia» na 31.12.2016, mln. hrn. [Balance Sheet (Statement of financial position) of OJSC Naftogazovodobivan on December 31, 2016 in UAH mln.] / Baza danykh «Richna informatsiia emitenta tsinnykh paperiv za 2016» [Database «Annual Information of the Issuer of Securities for 2016»] // URL: <http://www.ngv.com.ua/> (Accessed 20 February 2019).
2. Bazylevych, V. D. (2008). *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economic theory: political economy]. 7 issue. K., Znannia-Pres Publ. 719 p.
3. Blank, I. A. (2004). *Finansovyj menedzhment*. [Financial management]. 2 issue. K. : Jel'ga, Nika-Centr. 656 p.
4. Blank, I. A. (2008). *Upravlenie formirovanie kapitala* [Management of capital formation]. K. : Nika-Centr. 510 p.
5. Butynets', F. F. (2003). *Ekonomichnyj analiz* [An analytic estimate of the history of activity and profitability of the company]. Zhytomyr: Ruta. 680 p.
6. Den'ha, S. M. (2005). *Ekauntynh efektyvnosti vkladennia kapitalu v torhovel'nu sferu* [Accounting for the efficiency of capital investment in the trading sphere]. P: RVTs PUSKU Publ. 301 p. [Part 2. Categories and methodology of evaluation].
7. Farion, V. Ya. (2013). *Analitichna otsinkadilovoiaktyvnostitarentabel'nosti pidpriemstv* [Analytical estimation of business activity and profitability of enterprises]. *Innovatsijna ekonomika* [Innovative Economy]. no. 10 [48]. pp.

formation and use of capital of construction enterprises]. K.: Yevropejs'koho universytetu Publ., 219 p.

21. Zahorodnij, A. H., Kindrats'ka, H. I., Koval', Z. O., Tyvonchuk, O. I. (2012). *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of economical analysis]. L'viv: L'vivs'ka politekhnikha Publ., 328 p.

FEATURES OF ECONOMIC PROCESSES OF ASSETS AND EFFICIENCY OF THEIR USE

Olha S. Stepanyuk, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine. E-mail: stepoljas@gmail.com

DOI: 10.32342/2074-5362-2018-25-7

Key words: *current assets, liabilities, accounts receivable, accounts payable, balance sheet, turnover ratio, capital turnover.*

The article deals with problematic issues concerning the analysis and evaluation of the efficiency of the use of current assets. The analysis of the results of research in the field of working capital shows that the process of turnover of capital is rather complex, it occurs in the process of enterprise activity constantly, simultaneously and in parallel, but does not allow during the movement to correctly understand its essence and economic content of its turnover. This leads first to the calculation of indicators that do not have economic content, and then to wrong economic conclusions in assessing the efficiency of the use of working capital. It has been proved that working capital is an asset, and the property of rotation is inherent only in working capital.

Having analyzed the existing approaches to the essence of the cyclic nature of working capital, it has been established that in the capital turnover it is expedient to allocate production and commercial stages. The peculiarity of working capital is that it is not consumed, but advanced. This ensures the return of working capital components after each cycle, which includes the purchase of the necessary work items, production, sales, and receipt of money for the sold products. A scheme of working capital turnover has been proposed, which is supplemented by three stages: 1) obtaining a loan, 2) repayment of a loan, and 3) purchase of raw materials on a loan. These additions show that all borrowed funds both in the form of money and in the form of goods received on credit, form working capital and take part in circulation, along with own funds. Accounts payable is not turning over, only money or goods taken as loans, so indicators such as the turnover rate and the period of turnover payable, which many economists offer the balance to calculate, are not economical. It is not possible to calculate the current need for working capital only on the basis of the information on the balance sheet, as some researchers suggest.

Одержано 3.10.2018.